

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

*Леся ЛЕБЕДИК,
доктор педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти
і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

Розглядаються можливості управління розвитком креативності особистості майбутнього фахівця в епоху інформаційного суспільства. З'ясовано сутність поняття «креативність»; виокремлено основні якості креативної особистості, розвитком яких слід управляти; досліджено ситуативні і особистісні чинники, що впливають на управління творчою діяльністю; виокремлено педагогічні принципи та рекомендації, дотримання яких зменшує «антитворчий» ефект навчання особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: інформаційне суспільство, управління, розвиток, особистість, креативність, майбутній фахівець.

On the basis of the analysis of foreign researches possibilities of management of development of creativity of the personality of the future expert in an epoch of information society are considered. The article clarifies the essence of the concept of «creativity»; the main qualities of a creative personality, the development of which should be managed, are highlighted; situational and personal factors influencing the management of creative activity are studied; pedagogical principles and recommendations are singled out, the observance of which reduces the «anti-creative» effect of teaching the personality of the future specialist.

It is concluded that it is impossible to teach a future creative specialist. The author believes that due to the «formation» of creative activity in the era of information society to obtain the desired «growth at the pole of the subject» is impossible. Creativity is the ability to be creative, not a characteristic of cognitive processes. Creativity is one of the most profound characteristics of a person. It is impossible to «form» the creative personality of a future specialist, it can only be brought up. Education cannot be anything other than creating conditions for self-

education of the individual. When managing the development of the creative potential of the future specialist, one should take into account: a) the complexity of the structure of creativity, which is determined by the specifics of the creative process; b) the relative independence and specificity of creative opportunities in relation to other personality traits of the future specialist.

Key words: information society, management, development, personality, creativity, future specialist.

MANAGEMENT OF PERSONALITY CREATIVITY DEVELOPMENT

Lesya LEBEDYK

Сучасне інформаційне суспільство є новим етапом в історії земної цивілізації, що ґрунтується на креативності її представників. Головною дійовою особою цього етапу є креативна особистість, яка володіє інформацією, сучасною електронною, комп'ютерною технікою, теле- і відео комунікаціями.

Майбутній фахівець в інформаційному суспільстві має бути готовим до кардинальних професійних змін, пов'язаних зі: а) зміною своєї професійної ролі та відповідальності, вимогою вміти виробляти, зберігати, передавати й поширювати інформацію; б) зміною характеру освіти і виховання, процесу підготовки особистості до життя; в) домінуванням в епоху постіндустріального суспільства інформаційних технологій з їх фундаментальною функцією підсилувати (і навіть замінювати) креативну діяльність людини; г) перетворенням у провідну галузь суспільного виробництва власне креативного й інтелектуального виробництва; д) інтенсивним посиленням ролі засобів масової комунікації і значення інформації як стратегічного ресурсу розвитку цивілізації.

До розбудови інформаційного суспільства, як глобального процесу, прагнуть світове і європейське співтовариство, а, отже, й Україна, адже в ньому будуть: а) вирішені проблеми інформаційної кризи; б) інформаційні технології охоплять усі сфери діяльності людини; в) буде забезпечена можливість (технічна і правова) доступу до будь-якої інформації у будь-якому географічному місці будь-якому члену суспільства; г) найважливішим стратегічним ресурсом суспільства стане інформація, яка займе провідне місце в політиці, суспільстві, економіці, освіті, культурі.

Отже, проблема управління розвитком креативності особистості майбутнього фахівця є надзвичайно актуальною в руслі сучасних тенденцій в епоху інформаційного суспільства, що засвідчують узагальнення, проведені у наших попередніх дослідженнях [1, с. 55-63; 2, с. 228-231; 3, с. 173-178; 4, с. 163-167; 5, с. 98-102; 6, с. 264-265; 7, с. 296-301] і дослідженнях В. Стрельнікова [8; 9, с. 243-250; 10, с. 248-268; 11, с. 13-18; 12, с. 9-18; 13, с. 30-33; 14, с. 427-431; 15; 16, с. 354-357; 17; 18, с. 201-207; 19, с. 137-155; 20, с. 134-138].

Мета статті – на основі аналізу зарубіжних досліджень виявити можливості управління розвитком креативності особистості майбутнього фахівця в епоху інформаційного суспільства. **Завданням** статті є: 1) з'ясування сутності поняття «креативність»; 2) виокремлення основних якостей креативної особистості, які слід розвивати; 3) дослідження ситуативних і особистісних чинників, що впливають на управління творчою діяльністю; 4) виокремлення педагогічних принципів та рекомендацій, дотримання яких може зменшити «антитворчий» ефект навчання особистості фахівця.

Виклад результатів дослідження розпочнемо з *першого завдання* – з'ясування сутності поняття «креативність». У зарубіжних дослідженнях управління розвитком креативності особистості, зокрема у руслі теорії самоактуалізації (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), креативність розглядається як особистісна якість, природна тенденція людини до самоактуалізації, особистісного балансу і психічного здоров'я. Згідно теорії самоактуалізації, передбачається можливість управління розвитком креативності й іншими позитивними якостями людини.

Так, А. Адлер вбачав креативність особистості у свободі вибору між фінальною метою і альтернативними життєвими стилями. Хоча мету можуть ініціювати спадковість і культурні чинники, вона, у кінцевому підсумку, виникає завдяки креативній силі особистості. Це є проявом самодетермінації та унікальності індивідуальності особистості [15, с. 272; 18, с. 202]. Здебільшого люди у повній мірі свою мету не усвідомлюють. Через аналіз освітнього середовища, ситуації в сім'ї, викладач може допомогти майбутньому фахівцеві визначити його життєву мету як робочу гіпотезу. Так можуть створитися умови для повноцінного функціонування і креативного життя індивідуальності майбутнього фахівця [15, с. 272; 18, с. 202].

А. Маслоу вважав креативність є однією із важливих характеристик самоактуалізації. Він розумів креативність досить широко – як якість, яку можна використати для виконання будь-якого завдання в житті [15, с. 273; 18, с. 203]. На його думку, особистість стає більш інтегрованою й цілісною завдяки самоактуалізації. Вона стає більш відкритою досвіду, гумористичною, досконалою і спонтанною, трансцендентною і незалежною від потреб нижчих рівнів. Самоактуалізуючись, людина розкриває свої креативні можливості, близькі до сутності її буття.

К. Роджерс у своїй концепції актуалізуючої тенденції вважав креативність як таку, що проявляється у пошуку тенденцій до задоволення. Ідеальні умови життя людини, на думку К. Роджерса, створюються завдяки повноцінному функціонуванню особистості: особистість здійснює незалежні вчинки, вільно висловлює свої почуття, є креативною й «гарно» живе. «Гарне життя є процес, а не стан буття. Це напрямок, а не місце призначення» [15, с. 273; 18, с. 203].

Щодо *другого завдання* дослідження відзначимо, що ефективно управління розвитком креативності особистості майбутнього фахівця передбачає акцент на розвитку рис особистості, притаманних креативним людям. Зарубіжні автори, зокрема М. Шикшентмихалій, вважає, що креативні особистості мають одночасно взаємовиключні особливості, серед них такі:

- а) володіють великою фізичною енергією, однак вони часто перебувають у стані спокою і відпочинку;
- б) водночас суворі й довірливі, наївні;
- в) поєднують грайливість і дисципліну, відповідальність і безвідповідальність;
- г) змішують уяву, фантазію і відчуття реальності;
- д) мають особливості як екстравертів, так і інтровертів;
- е) скромні і горді одночасно;
- є) уникають стереотипів щодо статевих ролей;
- ж) демонструють одночасно бунтівний дух і консерватизм;
- з) пристрасно захоплені своєю працею, однак можуть надзвичайно об'єктивно оцінювати її результати;
- к) відкритість і чутливість часто викликає страждання й болі, однак дуже люблять отримувати й задоволення [15, с. 273-274; 18, с. 203].

Дещо інший перелік якостей креативної особистості наводять Т. Амабайл і М. Коллінз: самодисципліна в роботі, здатність відтягнути задоволення, персеверативність (від лат. *perseveratio* – наполегливість, завзятість – пасивний стан, який виникає через інерцію, нав'язливий, стереотипний, в'язкий) у ситуаціях фрустрації, незалежність суджень, високий рівень автономності, терпимість до невизначеності, відсутність статевих стереотипів, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, високий рівень самоініціації і прагнення виконувати завдання якнайкраще [15, с. 274; 18, с. 203].

У креативних особистостей часто проявляється дитячість, доведена до інфантилізму. Формула П. Флоренського [цит. за: 15, с. 275]: секрет творчості у збереженні юності, а секрет геніальності у збереженні дитинства на все життя.

Більшість дослідників креативних особистостей прагнули сформулювати головну її якість, яка є в основі здатності до творчості. З усього розмаїття конкретних формулювань виокремлюється головна якість: творча особистість є вільною особистістю, а вільна особистість є особистістю, яка, як зазначав К. Роджерс, здатна бути собою, чути своє «Я» [15, с. 274; 18, с. 203].

Головною якістю творчої особистості у англомовній літературі часто називають почуття самоідентичності. Творча людина має цінувати свою унікальну і неповторну особистість, «не соромитись» її. Здатність творити на очах в інших стосується важливих якостей педагогічних працівників, артистів, музикантів, проповідників. Публічна лекція передбачає імпровізацію, творчий експромт. Тільки за цієї умови слухач (учень, студент) стає співучасником творчого процесу. Він стає здатним не просто засвоювати систему значень, що передаються озвученим текстом, а й вникати у значення та особистісні смисли, які зародились у цьому місці, у цей момент [15, с. 275-276; 18, с. 205].

Чисельні дослідження свідчать про важливу роль підсвідомих процесів у знаходженні творчих рішень. Тому більшість чинників пов'язані з посиленням бар'єрів між свідомістю і підсвідомістю. Так, тривожність і невпевненість в собі змушує людей душити сигнали, що йдуть із підсвідомості, через страх викликати іронію чи насмішку з боку інших людей.

Отже, особистісними рисами, які сприяють творчому мисленню, є: впевненість у своїх силах; домінування емоцій радості і навіть певна агресивність; схильність до ризику;

відсутність страху здатися дивним і незвичайним; відсутність конформізму; добре розвинуте почуття гумору; наявність багатої за змістом підсвідомості (бачить різноманітні за змістом сни, володіє надмірною чутливістю, має феномен синестезії тощо); схильність до фантазування і побудови планів на майбутнє та інше [18, с. 204].

Виконуючи *третє завдання* дослідження, розглянемо чинники, що впливають на творчу діяльність. Виокремимо два їхні види: ситуативні й особистісні.

До *особистісних* відносяться стійкі властивості, риси особистості чи риси характеру людини, які можуть впливати на стан, викликаний тією чи іншою ситуацією. Прикладом такої риси є тривожність. Тривожність як стан, викликаний ситуативними чинниками, оцінюється з допомогою опитувальника Спілберга, а особистісна тривожність – за допомогою опитувальника Тейлор [15, с. 274; 18, с. 204].

Особистісні чинники, які негативно впливають на процес творчості:

- а) конформізм (згода);
- б) невпевненість у собі, яка часто сприяє загальній низькій самооцінці, а також занадто велика самовпевненість;
- в) емоційна пригніченість і стійке домінування негативних емоцій;
- г) уникнення ризикової поведінки;
- д) домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху;
- е) висока тривожність як особистісна риса;
- є) сильні механізми особистісного захисту та інші.

Серед чинників, що впливають на розвиток креативності особистості майбутнього фахівця в епоху інформаційного суспільства, одним з найважливіших є рівень його інформаційної культури, критеріями якої можна вважати: уміння формулювати адекватно свою потребу в інформації з професійної діяльності; ефективно здійснювати її пошук; вміння переробляти та генерувати нову потрібну інформацію; уміння адекватно оцінювати і відбирати важливу інформацію; комп'ютерна грамотність.

Ситуативними чинниками, що впливають на творчі можливості особистості майбутнього фахівця негативно, є:

- а) ліміт часу;
- б) стан стресу;
- в) стан підвищеної тривожності;

- г) бажання швидко знайти рішення;
- д) занадто сильна чи занадто слабка мотивація;
- е) наявність фіксованої установки на якийсь конкретний спосіб рішення;
- є) невпевненість у своїх силах, що викликана попередніми невдачами;
- ж) страх; підвищена самоцензура;
- з) спосіб пред'явлення умов задачі, що провокує неправильний шлях вирішення та інші.

Методи стимуляції креативної діяльності особистості розглядалися й у вітчизняній психолого-педагогічній і навіть технічній літературі, зокрема обговорювалася проблема – чи можна навчити творчості? Широко відомі спроби навчити винахідництву. Однак, більшість дослідників справедливо вважають, що ставити так питання не має сенсу, бо креативна діяльність має неалгоритмічний характер. Тобто, якщо навчити креативності неможливо, то цілком можливий непрямий вплив на креативність за рахунок створення умов, які стимулюють чи гальмують творчу діяльність [15, с. 274; 18, с. 203-204].

У четвертому завданні дослідження сформулюємо певні педагогічні принципи і рекомендації, дотримуючись яких можна зменшити «антитворчий» ефект навчання особистості майбутнього фахівця, засвідчивши, що найголовнішою умовою становлення творчих особистостей є відповідна система навчання. Отже, у цій системі:

- а) не придушується інтуїція особистості майбутнього фахівця;
- б) формується у нього упевненість у своїх силах, віра у здатність вирішувати завдання (адже той, хто не вірить у себе, вже приречений на невдачу; виключенням є лише такі майбутні фахівці, які мають патологічно завищену самооцінку, яку викладачу слід швидко виявити);
- в) максимально застосовуються у навчанні позитивні емоції (здивування, радість, симпатія, переживання успіху тощо), адже негативні емоції придушують прояви креативного мислення;
- г) стимулюється прагнення особистості фахівця до самостійного вибору мети креативної діяльності, завдань і засобів їх вирішення;
- д) заохочується схильність до ризикованої поведінки;
- е) не допускається формування конформного мислення, бездумна згода особистості майбутнього фахівця та його орієнтація на думку більшості;

є) розвивається уява і не придушується схильність до фантазування, навіть якщо фантазія межує з «видаванням» за істину;

ж) формується чутливість до протиріч, вміння знаходити і свідомо формулювати їх; протиріччя, навіть формально-логічні, не ототожнюються з помилкою, яку слід виправити; основна роль протиріч у мисленні полягає в здатності цих протиріч бути джерелом нових гіпотез і запитань;

з) використовуються частіше задачі відкритого типу, коли відсутня одна правильна відповідь, яку можна відгадати; швидкість, гнучкість і оригінальність мислення тренуються під час продукування можливих рішень (гіпотез);

к) широко застосовуються проблемні методи навчання, які стимулюють установку на переважно самостійне чи за незначної допомоги викладача відкриття нового знання, що посилює віру особистості майбутнього фахівця в свою здатність до таких відкриттів; знання, одержані з використанням проблемних методів навчання, не гальмують креативність так, як знання, одержані з використанням традиційних методів;

л) застосовується навчання спеціальних евристичних прийомів розв'язання задач різних типів;

м) вирішуються задачі, відповідь на які не знає і викладач, які лише тоді перетворюються в справжні наукові чи професійні проблеми, що збагачує й посилює мотивацію фахівців до творчості; таким чином особливого значення набувають професійні мотиви, мотиви самореалізації, мотиви змагання та інші, для актуалізації яких і для формування внутрішньої мотивації особливого значення набувають особистісне включення викладача у спільну діяльність із майбутніми фахівцями;

н) всіляко заохочується прагнення особистості майбутнього фахівця бути самим собою, вміння відчувати своє «Я» і діяти відповідно до його «порад» (для цього на всіх етапах навчання викладач має не тільки декларувати свою повагу до особистості майбутнього фахівця, а й реально відчувати унікальну, незрівнянну цінність кожної особистості) [15, с. 276-278; 18, с. 205-206].

Зробимо висновок, що в епоху інформаційного суспільства неможливо майбутнього фахівця навчити творчості; «формуючи» його креативну діяльність, неможливо досягти бажаного «приросту на полюсі суб'єкта». З'ясовано, що креативність, як здатність до творчості, не характеризує пізнавальні процеси, а є найбільш

глибокою характеристикою особистості. «Сформувати» креативну особистість майбутнього фахівця неможливо, його можна тільки виховати; виховання креативної особистості є, у свою чергу, створенням умов для її самовиховання. Управляючи розвитком творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця, слід зважати на відносну специфічність і самостійність творчих можливостей стосовно інших психічних якостей особистості майбутнього фахівця; складність структури креативності майбутнього фахівця, яка обумовлюється специфікою його творчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Лебедик Л. В. Дев'ять кроків становлення гармонійно розвиненої особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості*. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Слов'янськ-Краматорськ, Україна, 18-19 березня 2020 р.); гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2020. С. 55–63.
2. Лебедик Л. В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. *Обдаровані діти – скарб нації: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції* (м. Київ, 8-11 грудня 2020 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 228–231.
3. Лебедик Л. В., Рябовол Л. В. Методологічні аспекти дослідження проблеми управління навчально-творчою діяльністю студентів. Збірник наукових статей магістрів факультету харчових технологій, готельно-ресторанного і туристичного бізнесу ПУЕТ за результатами наукових досліджень 2011-2012 навчального року. Полтава: ПУЕТ, 2012. С. 173–178.
4. Лебедик Л. В., Левченко Т. А. Методологічні підходи до управління творчою діяльністю майбутніх соціальних працівників. *Неперервна освіта як засіб професійного зростання педагога* (м. Тернопіль, 25 лютого 2022 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. С. 163–167.
5. Лебедик Л. В., Стрельніко В. Ю. Розвиток в особистості пізнавального і професійного інтересів під час вивчення педагогічних дисциплін. *Досягнення сучасної психологічної науки та практики* : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Вінниця, 26 березня 2020 р.): тези доповідей / за заг. ред. проф. О. В. Бацилевої. Вінниця: ДонНУ, 2020. С. 98–102.
6. Лебедик Л. В. Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника в умовах університету. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної

- конференції, 26-27 березня 2021 р. ; НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Х.: Друкарня Мадрид, 2021. С. 264–265.
7. Лебедик Л. В. Формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. *Формування громадянської культури в Новій українській школі: традиційні та інноваційні практики*: збірник матеріалів конференції / За заг. ред. Г. Л. Єфремової, С. М. Луценко, Л. П. Іващини. Суми: РВВ СОППО, 2020. С. 296–301.
 8. Стрельніков В. Ю. Інноваційні технології навчання у вищій школі, орієнтовані на розвиток особистості студента. Методичні рекомендації для слухачів педагогічного факультету МПК. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. 23 с.
 9. Стрельніков В. Ю. Критерії технологій навчання, орієнтованих на розвиток особистості. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт. К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. Вип. 35. С. 243–250.
 10. Стрельніков В. Ю. Лекція 2.10. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: П. І. Матвієнко, Н. І. Білик, О. О. Новак. Полтава: ПОППО, 2006. С. 248–268.
 11. Стрельніков В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід (Посібник для вчителів і психологів). Полтава: ПОПОП, 1998. С. 13–18.
 12. Стрельніков В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Психологічна підтримка творчості учня / Упоряд. О. Плавник, В. Зоц. К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. С. 9–18.
 13. Стрельніков В. Ю. Можливості акселеративного навчання для розвитку особистості студента. *Шлях освіти*. 2008. № 2. С. 30–33.
 14. Стрельніков В. Ю. Моніторинг фахового зростання особистості в системі освіти територіальних громад в умовах децентралізації. *Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (Бердянськ, 25–26.11.2021) / за ред. І. А. Барбашової, Л. Г. Ярошук. Бердянськ : БДПУ, 2021. С. 427–431.
 15. Стрельніков В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.
 16. Стрельніков В. Ю. Побудова механізму розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти. *Обдаровані діти – скарб нації*: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 8-11 грудня 2020 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 354–357.

17. Стрельніков В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей студентів. Методичні рекомендації для слухачів педагогічного факультету МППК. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. 24 с.
18. Стрельніков В. Ю., Лебедик Л. В. Розвиток креативності майбутнього фахівця соціальної роботи в епоху цифрової реальності. *Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25, 26 травня 2021 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 201–207.
19. Стрельніков В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів (матеріали до вивчення міні-модуля «Інтелект і творчість»). Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: В. Р. Ільченко, П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. Полтава: ПОППО, 2003. С. 137–155.
20. Стрельніков В. Ю. Управління розвитком креативності студентів. *Освітній менеджмент: перспективи розвитку та інновації*. Всеукраїнська науково-практична конференція, 23 жовтня 2001 р. Збірник статей. Полтава: ПОППО, 2001. С. 134–138.